

Bài 10
LIÊN XÔ XÂY DỰNG CHỦ NGHĨA XÃ HỘI
(1921 – 1941)

I – MỤC TIÊU BÀI HỌC

Học xong bài này, HS :

1. Về kiến thức

Cần nắm được :

- Với Chính sách kinh tế mới, nhân dân Xô viết đã vượt qua được những khó khăn to lớn trong quá trình khôi phục đất nước sau chiến tranh.
- Những nội dung và thành tựu chủ yếu của công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội ở Liên Xô trong vòng hai thập niên (1921 – 1941).

2. Về kĩ năng

– Rèn luyện khả năng tập hợp, phân tích tư liệu lịch sử, góp phần tìm hiểu bản chất của sự kiện lịch sử.

– Tăng cường khả năng đối chiếu, so sánh các sự kiện lịch sử để hiểu rõ hơn đặc trưng lịch sử của từng sự kiện.

3. Về thái độ

– Bồi dưỡng tình cảm cách mạng ; nhận thức được sức mạnh, tính ưu việt và khâm phục những thành tựu vĩ đại mà nhân dân Liên Xô đã đạt được trong công cuộc xây dựng CNXH.

– Tránh tư tưởng phủ định lịch sử, phủ nhận những đóng góp to lớn của CNXH đối với tiến trình phát triển của lịch sử nhân loại.

II – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

– Bài này với hai mục : mục I, đề cập đến Chính sách kinh tế mới và công cuộc khôi phục kinh tế (1921 – 1925) ; mục II, trình bày Công cuộc xây dựng CNXH ở Liên Xô (1925 – 1941).

– GV cần làm rõ bối cảnh lịch sử của nước Nga Xô viết sau chiến tranh. Chính cuộc khủng hoảng kinh tế – chính trị trầm trọng của đất nước đã đặt ra yêu cầu cấp bách phải có sự chuyển đổi từ Chính sách cộng sản thời chiến sang Chính sách kinh tế mới.

– Việc thực hiện Chính sách kinh tế mới đã đưa nước Nga Xô viết thoát ra khỏi cuộc khủng hoảng nghiêm trọng sau chiến tranh. Đồng thời, việc thực hiện có hiệu quả chính sách này còn chứng tỏ một điều, như Lê-nin đã từng nói : Chúng ta phải thay đổi căn bản các quan niệm trước đây về CNXH. Đó là việc xây dựng một nền kinh tế hàng hoá nhiều thành phần với cơ chế thị trường, tự do buôn bán, nhưng nhà nước vẫn nắm những vị trí then chốt của nền kinh tế quốc dân và thực hiện vai trò kiểm soát, điều tiết nền kinh tế. Đó là sự đổi mới tư duy kịp thời và đầy sáng tạo của Lê-nin. Điều đó cũng nói lên ý nghĩa quốc tế sâu sắc của Chính sách kinh tế mới. Đảng Cộng sản Việt Nam đã chú ý vận dụng những kinh nghiệm ấy trong quá trình thực hiện công cuộc đổi mới, phù hợp với điều kiện của đất nước.

– Về công cuộc xây dựng CNXH ở Liên Xô, GV cần làm rõ những đặc điểm kinh tế – xã hội, xuất phát điểm của Liên Xô khi bắt đầu quá trình xây dựng CNXH. Là một nước nông nghiệp lạc hậu, nằm trong vòng vây thù địch và sự cấm vận của các nước tư bản chủ nghĩa, để xây dựng CNXH, nhân dân Liên Xô phải xây dựng được một nền kinh tế độc lập, tự chủ, không phụ thuộc vào nước ngoài. Do vậy, công nghiệp hoá XHCN là nhiệm vụ mở đầu cho công cuộc xây dựng CNXH, theo hướng ưu tiên phát triển công nghiệp nặng mà trọng tâm là ngành công nghiệp chế tạo máy móc, công nghiệp năng lượng và công nghiệp quốc phòng.

– Về tập thể hoá nông nghiệp, trước kia chúng ta thường quan niệm đây là một biện pháp mang ý nghĩa phổ biến của tất cả các nước trong thời kì quá độ đi lên CNXH. Tuy nhiên, cho đến nay đã có nhiều ý kiến khác nhau về vấn đề này. Đây là vấn đề còn đang tranh luận, do vậy chỉ nên trình bày một số điểm ngắn gọn như SGK đã nêu.

– Về những thành tựu của công cuộc xây dựng CNXH ở Liên Xô, GV cần nêu toàn diện các mặt : kinh tế, chính trị, xã hội, văn hoá, đối ngoại... Những sai lầm, thiếu sót đã diễn ra trong công cuộc xây dựng đất nước thời kì này đã được bộc lộ, nhưng chưa cần thiết phải đưa ra ở đây. Chúng ta sẽ đề cập đến vấn đề này ở phần Liên Xô xây dựng CNXH sau Chiến tranh thế giới thứ hai.

III – THIẾT BỊ, TÀI LIỆU DẠY – HỌC

- Lược đồ Liên Xô (hoặc dùng lược đồ trong SGK phóng to).
- Một số tranh, ảnh về công cuộc xây dựng CNXH ở Liên Xô.
- Tư liệu, những mẫu chuyện lịch sử về công cuộc xây dựng CNXH ở Liên Xô những năm 1921 – 1941.

IV – GỢI Ý TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC DẠY – HỌC

1. Giới thiệu bài mới

GV có thể giới thiệu bài bằng nhiều cách khác nhau hoặc nhắc lại những nét chính của tình hình nước Nga sau Cách mạng tháng Mười và những chuyển biến của công cuộc xây dựng chế độ mới trên đất nước Nga rộng lớn. Cũng có thể mở đầu bài mới bằng việc nêu rõ : Sau khi thực hiện thắng lợi

cuộc cách mạng XHCN đầu tiên trên thế giới, nhân dân Xô viết bước vào thời kì khai phá một con đường hoàn toàn mới – xây dựng CNXH. Quá trình đó diễn ra như thế nào sẽ được làm rõ trong bài hôm nay.

2. Dạy và học bài mới

Mục I – Chính sách kinh tế mới và công cuộc khôi phục kinh tế (1921 – 1925)

1. Chính sách kinh tế mới

Trước hết, GV hướng dẫn HS hiểu rõ tình hình kinh tế – chính trị của nước Nga Xô viết sau chiến tranh.

– Vấn đề đặt ra đối với Đảng và Nhà nước Xô viết lúc đó là : Làm thế nào để vượt qua thời kì khó khăn này, đồng thời tạo điều kiện để thực hiện cương lĩnh của Đảng là xây dựng CNXH ? Lê-nin đã đưa ra lời giải đáp cho bài toán này là Chính sách kinh tế mới (viết tắt là NEP).

– GV hướng dẫn HS tìm hiểu những nội dung cơ bản của Chính sách kinh tế mới thông qua phần chữ nhỏ trong mục này, sau đó nhấn mạnh : Chính sách kinh tế mới được bắt đầu từ nông nghiệp, mà nội dung quan trọng nhất là thay thế chế độ trưng thu lương thực thừa bằng chế độ thu thuế lương thực. Trong công nghiệp và thương nghiệp, cần lưu ý việc tư nhân và tư bản nước ngoài được khuyến khích kinh doanh, đầu tư ở Nga dưới sự kiểm soát của nhà nước. Nhà nước nắm các ngành kinh tế chủ chốt như công nghiệp nặng, giao thông vận tải, ngân hàng, ngoại thương...

– Về tác động của Chính sách kinh tế mới, GV cho HS so sánh số liệu trong bảng thống kê sản lượng một số sản phẩm kinh tế của nước Nga Xô viết trong các năm 1921 và 1923 trong SGK để các em tự nhận thức được sự phục hồi và phát triển nhanh chóng của nền kinh tế. Điều quan trọng nhất đối với nước Nga lúc này là đẩy mạnh sản xuất và lưu thông hàng hoá – những điều này đã trở thành hiện thực nhờ Chính sách kinh tế mới.

Sự phục hồi và phát triển nhanh chóng của nền kinh tế, đã dẫn đến sự ổn định về xã hội, đời sống nhân dân được cải thiện, nhà nước vô sản được củng cố.

– Về ý nghĩa của Chính sách kinh tế mới, GV hướng dẫn để HS nhận thấy được đây là sự chuyển đổi kịp thời, đầy sáng tạo từ nền kinh tế tập trung,

nhà nước nắm độc quyền sang một nền kinh tế nhiều thành phần và tự do buôn bán dưới sự điều tiết của nhà nước. Đó là chính sách đặc trưng của thời kì quá độ từ chủ nghĩa tư bản lên chủ nghĩa xã hội, thể hiện công lao to lớn và đóng góp suất sắc của Lê-nin vào kho tàng lí luận của CNXH khoa học. Ngày nay, công cuộc cải cách, đổi mới ở một số nước XHCN (trong đó có Việt Nam) đã tiếp thu tinh thần cơ bản ấy để vận dụng phù hợp vào tình hình thực tiễn của đất nước.

2. Sự thành lập Liên bang Cộng hoà xã hội chủ nghĩa Xô viết

Trong mục này, GV cần giúp HS nhận thức được hai nội dung cơ bản : *một là*, Liên bang Xô viết đã được thành lập trong hoàn cảnh nào ; *hai là*, tư tưởng chỉ đạo đúng đắn của Lê-nin về việc thành lập Liên bang Xô viết.

– Trước hết, cần làm rõ những đòi hỏi của tình hình mới khi đất nước Xô viết bắt đầu công cuộc xây dựng CNXH. Đó là sự hợp tác, liên minh chặt chẽ hơn nữa về mọi mặt giữa các nước cộng hoà. Sự phát triển không đồng đều về kinh tế, chính trị, văn hoá ; sự chênh lệch về trình độ phát triển giữa các dân tộc là những trở ngại cho công cuộc xây dựng kinh tế, phát triển đất nước. Trong thời kì chiến tranh, các nước cộng hoà đã liên minh chặt chẽ, giúp đỡ lẫn nhau đánh đuổi thù trong giặc ngoài. Bước vào thời kì hoà bình, nhiệm vụ xây dựng CNXH và bảo vệ an ninh quốc phòng đòi hỏi sự thống nhất chặt chẽ hơn, nhất là sự thống nhất trên cơ sở nhà nước của các nước cộng hoà. Trong bối cảnh đó, việc thành lập Liên bang Cộng hoà XHCN Xô viết phù hợp với lợi ích chung của các dân tộc trong công cuộc xây dựng CNXH. Sức mạnh của tình đoàn kết và sự hợp tác giúp đỡ giữa các dân tộc đã tạo điều kiện cho sự phát triển nhanh chóng của tất cả các nước cộng hoà.

– GV hướng dẫn HS hiểu rõ tư tưởng chỉ đạo của Lê-nin trong việc thành lập Liên bang Xô viết ; đó là sự bình đẳng về mọi mặt, quyền dân tộc tự quyết, thủ tiêu mọi bất bình đẳng dân tộc và xây dựng một cộng đồng anh em giữa các dân tộc. Mặc dù lúc bấy giờ còn tồn tại những khác biệt, chênh lệch không nhỏ về trình độ phát triển kinh tế, xã hội giữa các nước cộng hoà, song những tư tưởng chỉ đạo của Lê-nin lần đầu tiên đã chỉ ra con đường giải quyết đúng đắn vấn đề dân tộc trên đất nước Xô viết.

– Kết thúc mục này, GV nhấn mạnh : Việc thành lập Liên bang Xô viết là thành tựu cuối cùng được thực hiện dưới sự chỉ đạo trực tiếp của Lê-nin. Từ mùa

thu năm 1922, Lê-nin ốm nặng. Người qua đời ngày 21-1-1924 ; đó là một tổn thất to lớn, để lại niềm tiếc thương vô hạn đối với toàn Đảng và nhân dân Liên Xô, với giai cấp công nhân quốc tế và các dân tộc bị áp bức trên toàn thế giới.

Mục II – Công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội ở Liên Xô (1925 – 1941)

1. Những kế hoạch 5 năm đầu tiên

– Trước hết, GV cần nêu rõ : Sau khi hoàn thành nhiệm vụ khôi phục kinh tế, Liên Xô vẫn là nước nông nghiệp lạc hậu. Vì thế, muốn xây dựng CNXH trong bối cảnh nằm giữa vòng vây và sự cấm vận của CNTB, cần phải tiến hành *công nghiệp hoá XHCN*. GV phân tích hướng dẫn để HS thấy được nhu cầu cấp bách của việc thực hiện công nghiệp hoá đối với sự phát triển của cả công nghiệp và nông nghiệp.

– Cần làm rõ trọng tâm của công nghiệp hoá là phát triển công nghiệp nặng, cụ thể là các ngành : công nghiệp chế tạo máy móc và công cụ, điện lực, công nghiệp khai khoáng, công nghiệp quốc phòng... Điều đó đòi hỏi nguồn vốn lớn, đội ngũ cán bộ kĩ thuật có trình độ chuyên môn cao, lực lượng công nhân lành nghề đông đảo... Liên Xô từng bước giải quyết thành công các vấn đề này trong những năm 1926 – 1927, bước đầu đã thu được những kết quả quan trọng.

– GV nêu rõ công nghiệp hoá XHCN là nhiệm vụ trung tâm, kéo dài trong suốt thời kì xây dựng CNXH và ngày càng mở rộng về quy mô, đòi hỏi phải có kế hoạch dài hạn với những mục tiêu cụ thể cho từng thời kì. Đó là những kế hoạch 5 năm phát triển kinh tế – xã hội. GV giúp HS nhận thức được những mục tiêu cơ bản của kế hoạch 5 năm lần thứ nhất (1928 – 1932), kế hoạch 5 năm lần thứ hai (1933 – 1937) và những thành tựu chính của mỗi kế hoạch 5 năm theo nội dung đã nêu trong SGK. Bức ảnh *Nhà máy liên hợp luyện kim Ma-nhi-tô-goóc-xơ được xây dựng trong những năm 1929 – 1934* là một trong những thành tựu của quá trình công nghiệp hoá ở Liên Xô trong thời kì này. HS tìm hiểu bảng thống kê sản lượng một số ngành công nghiệp của Liên Xô (1929 – 1938) để rút ra kết luận.

– *Về tập thể hoá nông nghiệp*, cần làm cho HS thấy được đây là một trong những nhiệm vụ khó khăn và phức tạp nhất của sự nghiệp xây dựng CNXH. Quá trình này bao gồm các nhiệm vụ : *một là*, qua tập thể hoá, tiến hành cải tạo quan hệ sản xuất với việc đưa nông dân vào con đường làm ăn tập thể,

gia nhập các nông trang tập thể, đồng thời thực hiện chính sách hạn chế, đi tới xoá bỏ phú nông (culắc) với tư cách là một giai cấp; *hai là*, tiến hành đầu tư, trang bị cơ sở vật chất – kĩ thuật cho sản xuất nông nghiệp, trên cơ sở sử dụng những thành tựu của quá trình công nghiệp hoá đã được tiến hành trước một bước. Trải qua hai kế hoạch 5 năm, công cuộc tập thể hoá nông nghiệp đã hoàn thành trong cả nước.

– *Về văn hoá - giáo dục*, GV giúp HS nhận thức được những thành tựu của nhân dân Liên Xô trong lĩnh vực này. Cần nêu rõ, chỉ trong vòng 20 năm (1921 – 1941), khoảng 60 triệu người dân đã thoát nạn mù chữ. Liên Xô là quốc gia đứng hàng đầu thế giới về tốc độ thanh toán nạn mù chữ.

– *Về xã hội*, GV cần làm rõ : cùng với những biến đổi về kinh tế, cơ cấu giai cấp xã hội có sự thay đổi cơ bản : các giai cấp bóc lột bị xoá bỏ, chỉ còn lại hai giai cấp lao động là công nhân và nông dân cùng tầng lớp trí thức XHCN.

– Tuy có một số sai lầm, thiếu sót, song công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội ở Liên Xô đạt được nhiều thành quả, làm cho đất nước Xô viết trở thành một cường quốc công nghiệp, có sức mạnh quân sự...

2. Quan hệ ngoại giao của Liên Xô

Trong mục này, GV cần giúp HS hiểu rằng trong bối cảnh quan hệ quốc tế giữa hai cuộc chiến tranh thế giới, Liên Xô là nước XHCN duy nhất, nằm giữa vòng vây thù địch của CNTB. Liên Xô đã kiên trì đấu tranh, trung thành với nguyên tắc ngoại giao cùng tồn tại hoà bình, tôn trọng độc lập chủ quyền, toàn vẹn lãnh thổ, không can thiệp vào công việc nội bộ của nhau... Cần lưu ý HS hai nội dung trong quan hệ ngoại giao của Liên Xô thời kì này :

– *Một là*, việc xác lập quan hệ ngoại giao với một số nước láng giềng ở châu Á và châu Âu (như đã nêu trong SGK). Việc kí kết các hiệp ước hợp tác, tương trợ và xác lập quan hệ với các nước láng giềng thể hiện sự ủng hộ của Liên Xô đối với cuộc đấu tranh vì độc lập tự do của nhân dân các nước này, đồng thời cũng nâng cao vị thế của Liên Xô trong cuộc đấu tranh đi đến bình thường hoá quan hệ với các cường quốc tư bản phương Tây vào thập niên 20 của thế kỉ XX.

– *Hai là*, Liên Xô đã kiên quyết và mềm dẻo đấu tranh, từ đó các nước tư bản phương Tây lần lượt công nhận và thiết lập quan hệ ngoại giao với mình.

Đó là cuộc đấu tranh hoàn toàn không dễ dàng trong bối cảnh sự đối lập về hệ tư tưởng và hệ thống chính trị – xã hội giữa CNXH với CNTB. Việc hầu hết các nước TBCN ở cả châu Âu, châu Á và Mĩ công nhận và thiết lập quan hệ ngoại giao với Liên Xô cho thấy thắng lợi to lớn của nền ngoại giao Xô viết cũng như vai trò, uy tín ngày càng cao của Liên Xô trên trường quốc tế. Đồng thời, nó cũng đánh dấu sự thất bại của chính sách bao vây, cô lập Liên Xô của các nước đế quốc.

3. Sơ kết bài học

GV hướng dẫn HS điểm lại những nội dung chính của toàn bài, từ công cuộc khôi phục kinh tế sau chiến tranh đến quá trình xây dựng CNXH ở Liên Xô. Từ một nước nông nghiệp lạc hậu, chỉ trong một thời gian ngắn, Liên Xô đã trở thành một cường quốc công nghiệp XHCN. Những biến đổi về mọi mặt đã diễn ra trên đất nước Xô viết.

4. Gợi ý trả lời câu hỏi và bài tập cuối bài

Câu 1. Nội dung của Chính sách kinh tế mới đã được trình bày rõ trong SGK. GV hướng dẫn HS lựa chọn nội dung để trả lời theo mục I (phần 1).

Câu 2. Cần nêu những biến đổi toàn diện của Liên Xô trên các lĩnh vực : công nghiệp, nông nghiệp, chính trị – xã hội, văn hoá – giáo dục và đối ngoại (mục II, phần 1 và 2).

Câu 3. HS dựa vào lược đồ (Liên Xô năm 1940) để trình bày.

V – TÀI LIỆU THAM KHẢO

Về Chính sách kinh tế mới

Với những biện pháp của Chính sách kinh tế mới, Lê-nin đã chỉ ra sự cần thiết phải thay đổi về căn bản các nhận thức, quan niệm trước đây về CNXH. Đó là sự chuyển hướng chiến lược từ quá độ trực tiếp sang quá độ gián tiếp, từ từ, từng bước một, kiên quyết tìm tòi những bước đi thích hợp, vừa tầm đi tới CNXH. Lê-nin đòi hỏi phải áp dụng những biện pháp cần thiết là thoả hiệp với nông dân, tự do buôn bán, mở rộng thị trường, sử dụng quan hệ hàng hoá – tiền tệ... vì lợi ích của CNXH. Phát triển sức sản xuất, chuyển từ

ảo tưởng "kế hoạch tập trung, phân phối trực tiếp bằng hiện vật" sang thực thi kinh tế hàng hoá – thị trường, phát triển dân chủ và củng cố vai trò chính trị của Đảng, đó là những nội dung căn bản của Chính sách kinh tế mới.

(Theo : Nguyễn Anh Thái (Chủ biên),
Lịch sử thế giới hiện đại, NXB Giáo dục, tr. 45)

Kế hoạch 5 năm lần thứ nhất và lần thứ hai

Trong thời gian thực hiện hai kế hoạch 5 năm đầu tiên, Liên Xô đã xây dựng được hơn 6 000 nhà máy và xí nghiệp lớn, thuộc những ngành công nghiệp như chế tạo máy bay, xe hơi, máy kéo, hoá chất... Tại khu vực phía đông của Liên Xô, đã mọc lên những khu liên hợp công nghiệp sắt thép và than đá rộng lớn ở U-ran – Cu-dơ-nhét-xki, khu công nghiệp dầu lửa Von-ga – U-ran... Năm 1940, giá trị tổng sản lượng công nghiệp tăng gấp 6 lần so với năm 1913, vượt qua Anh, Pháp, Đức, đứng hàng đầu châu Âu và thứ hai thế giới. Ngành công nghiệp nặng hằng năm cung cấp cho nông nghiệp hàng chục ngàn máy kéo, nâng cao mức độ cơ giới hoá nông nghiệp từ 20% năm 1932, lên 70% năm 1940... Việc thực thi các kế hoạch 5 năm đã làm cho đời sống nhân dân được cải thiện. Thu nhập quốc dân năm 1913 là 21 tỉ rúp, đến năm 1937 đã tăng lên 96,3 tỉ rúp. Năm 1935, đã xoá bỏ chế độ phân phối bánh mì và bột mì, sau đó là thực phẩm và các mặt hàng công nghiệp. Trình độ văn hoá của người dân cũng được nâng cao. Thời Nga hoàng, tỉ lệ mù chữ chiếm 3/4 dân số. Trải qua sự cố gắng trong nhiều năm, đến năm 1939, số người biết chữ trong cả nước đạt 87%.

(Theo : Từ Thiên Ân – Hứa Bình – Vương Hồng Sinh (Chủ biên),
Lịch sử thế giới thời hiện đại, Tập 5,
NXB Thành phố Hồ Chí Minh, 2002, tr. 380 – 381)

Tập thể hoá nông nghiệp

Phong trào tập thể hoá nông nghiệp đã đưa đến những biến đổi long trời lở đất ở nông thôn. Giai cấp phú nông bị tiêu diệt, nông dân cá thể trở thành thành viên của nông trang tập thể ; sản xuất nhỏ, phân tán trở thành sản xuất lớn, tập trung ; nông nghiệp trở thành lĩnh vực do Nhà nước trực tiếp chỉ đạo.

Tất cả những thay đổi nói trên đã tạo điều kiện cho việc thực hiện công nghiệp hoá XHCN. Việc cung cấp lương thực cho người dân ở các thành phố cũng như nguyên vật liệu cho các ngành công nghiệp được đảm bảo. Trong thời kì thực hiện kế hoạch 5 năm lần thứ nhất, mỗi năm Nhà nước thu được 18 triệu tấn lương thực ; trong kế hoạch 5 năm lần thứ hai, mỗi năm Nhà nước thu được 27,5 triệu tấn lương thực. Tập thể hoá nông nghiệp trở thành một bộ phận quan trọng trong sự nghiệp xây dựng CNXH ở Liên Xô.

... Tuy nhiên, phong trào tập thể hoá nông nghiệp cũng đã phạm phải một số sai lầm nghiêm trọng. Đó là sự vi phạm nguyên tắc của Lê-nin đề ra là phải tôn trọng sự tự nguyện và phải thực hiện từng bước để cải tạo nông dân... Theo thống kê của các học giả Liên Xô, trong thời kì tập thể hoá, số người bị xử lí oan sai có thể lên tới 5 đến 10 triệu người... Thể chế mệnh lệnh, hành chính nghiêm ngặt đã trói buộc người nông dân vào nông trang, làm họ mất đi quyền tự chủ trong sản xuất và phân phối...

(Theo : Từ Thiên Ân..., (Chủ biên) *Lịch sử thế giới thời hiện đại*, Sđd, tr. 377 – 378)